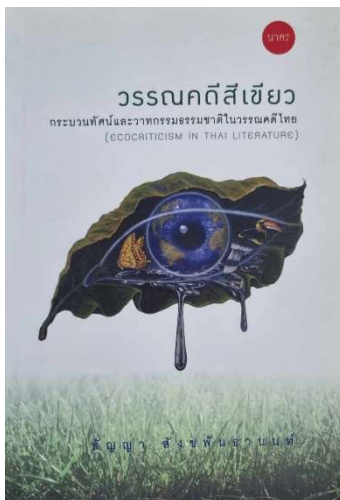

สวมนวนลีเซียวอ่านวรรณคดีลีเซียว

วาทีนี คิริชัย

อาจารย์ประจำ สาขาวิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ชื่อหนังสือ	วรรณคดีลีเซียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (ECOCRITICISM IN THAI LITERATURE)
ผู้เขียน	ธัญญา สังขพันธานนท์
ISBN	978-616-7184-21-0
จำนวน	354 หน้า
ปีที่พิมพ์	2556
สำนักพิมพ์	นาคร
ราคา	320 บาท

หนังสือวรรณคดีลีเซียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature) ของรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งผู้อ่านโดยมากรู้จักในนามปากกา ไพฑูรย์ ธัญญา ผู้สร้างสรรค์เรื่องสั้นชุด ก่อกองทราย เรื่องสั้นรางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ. 2530 และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2559

อาจารย์ธัญญา สังขพันธานนท์ได้สร้างสรรค์งานเขียนทั้งทางวิชาการและงานวรรณกรรมซึ่งสะท้อนตัวตน ประสบการณ์ ความคิด องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมมาตลอดระยะเวลาในแวดวงวิชาการและวงการน้ำหมึก ดังเช่นหนังสือที่จะได้กล่าวถึงในครั้งนี้ คือผลงานทางวิชาการอันเกิดจากการตกผลึกองค์ความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์แนวใหม่จากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย ด้านวรรณคดีวิจารณ์ในปี พ.ศ. 2553 ได้แก่หนังสือเรื่อง วรรณคดีลีเซียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2567

(Ecocriticism in Thai Literature) ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ชลธิรา สัตยาวัฒนา กล่าวถึง ผู้เขียนและหนังสือเล่มนี้ในบทนำเสนอ “วรรณคดีสี่เกี่ยวกับการแต่งแต้มสีเขียวด้วยเชิงช่าง ชั้นครู: วรรณคดีวิจารณ์เชิงนิเวศและสตรีนิยมเชิงนิเวศในวรรณคดีไทย” โดยอธิบายที่มาที่ไปของหนังสือเล่มนี้ว่า โดยต้นฉบับแยกเป็นสองเล่ม เล่มแรกชื่อวรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature) และเล่มที่สองชื่อ ผู้หญิงยิ่งเร็ว: ผู้หญิง ธรรมชาติ อำนาจ และวัฒนธรรมกำหนด สตรีนิยมเชิงนิเวศในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature) ทั้งยังกล่าวเกี่ยวกับผู้เขียนดังนี้

ผลงานด้านวรรณคดีวิจารณ์เชิงนิเวศและสตรีนิยมเชิงนิเวศของอาจารย์ ัญญา สังขพันธานนท์ ทั้งชุดนี้ หาใช่เพียงแค่ว่า ก่อกองทราย...ไม่ ัญญาได้ประมวลเอา เพชรนิลจินดาที่บรรพชนไทยได้สั่งสมไว้ มาเรียงร้อยเป็นมหากาพย์ทางวรรณคดีวิจารณ์ แผนใหม่-แผนสีเขียว ด้วยลีลาการนำเสนอที่สง่างาม หนักแน่น จริงจัง และเคร่งครัด จัดเป็นนวัตกรรมทางวรรณคดีศึกษา โดยเฉพาะด้านวรรณคดีวิจารณ์ ด้วยการ “ร้อย-สร้าง” วาทกรรมและถอดกระบวนทัศน์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม (ชลธิรา สัตยาวัฒนา อ้างถึง ใน ัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 4-7)

ด้วยกระบวนทัศน์การวิจารณ์วรรณคดีแผนใหม่จากตะวันตกผู้เขียนได้ปรับ ถอน รื้อ สร้างตัวตน ก่อนการรื้อสร้างการศึกษาวรรณคดีโบราณให้เป็นสีเขียว จึงเกิดวรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature) เล่มนี้ขึ้น ซึ่งผู้เขียน “ได้หยิบยกประเด็นเกี่ยวกับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยมาอ่านและพิจารณาใหม่ โดยใช้แว่นส่องของแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ที่มุ่งแสดงนัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดี เป็นการเปิดมุมมองใหม่ในการศึกษาวรรณคดีไทยแบบฉบับ ในประเด็นที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดี” (ัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 21) หนังสือเล่มนี้ได้จำแนกองค์ความรู้เป็น 4 ตอน โดยแต่ละตอนมีประเด็นการศึกษาเป็นบทย่อยรวมทั้งหมดจำนวน 8 บท ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดี ดังนี้

ตอนที่ 1 บทนำว่าด้วยภูมิหลัง ฐานคิดและทฤษฎีในการศึกษา ในบทนี้ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตที่แสดงให้เห็นว่านักวิชาการด้านวรรณคดีเริ่มให้ความสนใจประเด็นเกี่ยวกับ

ธรรมชาติในวรรณคดีไทยแม้ว่าจะน้อยหากเปรียบเทียบกับการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ทั้งยังเห็นว่าประเด็นการศึกษาธรรมชาติยังจำกั้อยู่เฉพาะการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทที่ก่อให้เกิดสุนทรียภาพหรือความงามเท่านั้น ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า “มองภายใต้วาทกรรมสุนทรียภาพ” ด้วยเหตุนี้จึงมีการนำเสนอแนวคิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากจินตนิยมสู่แนวความคิดเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ นิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อมนิยม

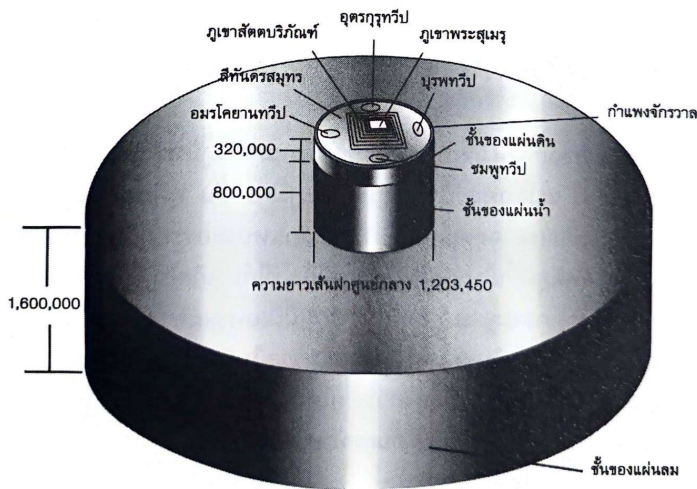
ในหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้ว่า เพื่อศึกษากระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยใช้ตัวบทวรรณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมีเนื้อหาสอดคล้องกับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวการศึกษาของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ โดยมีแนวคิดสำคัญคือการมองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีชีวิตอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และมีสภาวะเดียวกับธรรมชาติ ในบทนี้ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจได้แก่ การให้นิยามความหมายและความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ เพื่อให้เห็นถึงหลักคิดทฤษฎีสำคัญที่ใช้ในการศึกษาและพบว่า ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นสหวิทยาการสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับแนวคิดทฤษฎีอื่นที่สอดคล้องกันได้อย่างหลากหลาย

นอกจากนี้ในบทนี้ยังแสดงพื้นฐานความรู้เชิงนิเวศที่สำคัญคือ ทฤษฎีความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม (TEK: Traditional Ecological Knowledge) ผู้เขียนกล่าวว่า เป็นการศึกษาถึงรากฐานองค์ความรู้ระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งและแสดงกระบวนทัศน์ในการมองโลกธรรมชาติที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ปัจจัยสำคัญขององค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม ได้แก่ การยอมรับแก่นแท้ของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล และการยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ

องค์ความรู้ที่ปรากฏในบทนี้ ผู้เขียนแสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาวรรณคดีไทยด้วยทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เมื่อนำมาศึกษาตัวบทวรรณคดีไทยจึงเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ของวงการศึกษาวรรณคดีจากรูปแบบเดิมซึ่งในบทต่อจากนี้ผู้เขียนได้ให้รายละเอียดและยกตัวอย่างการศึกษาวรรณคดีไทยโดยใช้ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศอย่างน่าติดตาม

ตอนที่ 2 ความเชื่อ ศาสนาและธรรมชาติ ผู้เขียนแบ่งประเด็นการศึกษาเป็น 3 บท โดยบทแรกกล่าวถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม: ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบสังคม ชุมชนบุพกาล เป็นการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ว่ามาจากธรรมชาติหรือมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ผู้เขียนได้ยกความเชื่อจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนามาสืบสนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น ปฐมมูลกล่าวถึงการกำเนิดโลกและสิ่งเกี่ยวข้องกับโลกครั้งบรรพกาลแสดงถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศดั้งเดิม นอกจากนี้ผู้เขียนได้นำเสนอผ่านตำนานจามเทวีวงศ์ซึ่งสะท้อนจิตสำนึกเชิงนิเวศดั้งเดิมเช่นเดียวกัน โดยมองว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและมีรากร่วมกัน กล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ว่ามาจากพืชและสัตว์ที่เรียกว่า พืชชาติ หรือในความหมายที่ว่า ที่มีชาติกำเนิดมาจากพืช นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้นำเสนอแนวคิดเรื่องชีวิตสัมพันธ์และความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเน้นการยกย่องและให้ความสำคัญกับเพศหญิงในฐานะมารดาผู้ให้กำเนิดและโอบอุ้มรักษา ยังคงเป็นรากฐานสำคัญที่ยังคงปรากฏให้เห็น

องค์ความรู้ในบทต่อมากล่าวถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธ: ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบสังคมธรรมราชา ผู้เขียนกล่าวว่า “จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา” เป็นระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการนำเสนอในวรรณคดีไทยมากที่สุด โดยเฉพาะวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 121) ซึ่งผู้เขียนแสดงให้เห็นตั้งแต่รากฐานของกระบวนการดังกล่าว คือจักรวาลวิทยาแบบพุทธ ความหมาย สันฐานและองค์ประกอบของจักรวาล และการจัดลำดับพื้นที่ในจักรวาล

ภาพที่ 1 แสดงเขาพระสุเมรุและทวีปทั้งสี่ในมุมมองสายตานก
ที่มา: (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 127)

การนำเสนอรากฐานความรู้เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาแบบพุทธจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจพื้นฐานความคิดของจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะไตรภูมิพระร่วง ซึ่งสัมพันธ์กับการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาในบทต่อไป

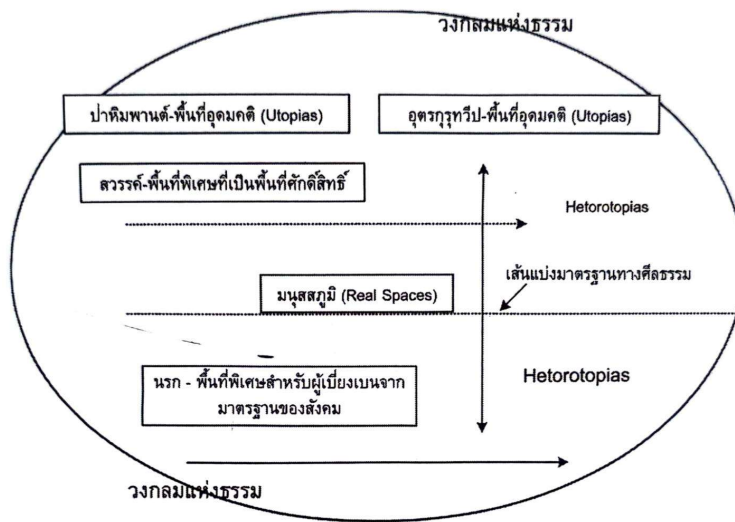
นอกจากนี้ผู้เขียนยังแสดงองค์ความรู้ในเรื่องการเกิดขึ้นและการสิ้นสุดของจักรวาล ผ่านการศึกษาจากคัมภีร์โลกศาสตร์และวรรณคดีเกี่ยวกับไตรภูมิซึ่งปรากฏการเกิดใหม่ และการพิณาศอย่างเป็นวัฏจักร ทั้งนี้ยังมีคัมภีร์เรื่องสำคัญที่ผู้เขียนได้นำเสนออย่างน่าสนใจ ว่าเป็น “เรื่องเล่าแม่แบบ” เพราะมีลักษณะของวรรณคดีประเภทเรื่องเล่า (Narrative) คือ อักคัณฐสูตร มีเนื้อเรื่องว่าด้วยการเกิดโลกและมนุษย์เป็นที่มาของเรื่องเล่าอื่น ๆ ส่วนบทสุดท้ายในตอนที่สองนี้ กล่าวเรื่องจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธกับวาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยแสดงมุมมองผ่าน “วาทกรรมธรรมชาติ: ธรรมชาติของผู้จรโลงอำนาจ กับการเป็นไปของสภาวะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ซึ่งแนวคิดธรรมชาติเป็นหลักธรรมสำคัญในศาสนาพุทธถูกนำไปใช้เป็นหลักในการปกครองที่แพร่หลายในดินแดนสุวรรณภูมิ ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นดังกล่าวผ่านแนวคิดเรื่องพระญากัฏฐกัฏฐราชเชื่อมโยงกับแนวคิดพระมหาบุรุษซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่หรือมหาบุรุษลักษณะ นอกจากนี้

ผู้เขียนได้กล่าวถึงที่มาของพระยาจักรพรรดิราชซึ่งในไตรภูมิภูมิกถาเน้นย้ำถึงสัญลักษณ์ที่สร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับพระยาจักรพรรดิราชอันได้แก่สมบัติประจำตัวที่สำคัญ 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้วและปริณายกแก้ว ทั้งนี้ผู้เขียนแสดงมโนทัศน์สำคัญเกี่ยวกับ “ธรรมราชา” และ “พระยาจักรพรรดิราช” ความเป็น

วาทกรรมธรรมราชาเป็นวาทกรรมที่มีผลต่อการกำหนดความเชื่อ ความคิด และคุณค่าในทางการเมืองการปกครองที่สำคัญยิ่ง นับแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบัน วาทกรรมธรรมราชาไม่เพียงแต่มีความสำคัญในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังส่งผลอย่างมากต่อความคิดเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 163)

โดยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้วาทกรรมธรรมราชานี้ผู้เขียนศึกษาจากไตรภูมิภูมิกถา ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นวรรณคดีที่ทำให้เห็นว่าแนวคิดธรรมราชาเป็นวาทกรรมของผู้จรรโลงธรรม ที่กลายเป็นแม่แบบสำคัญของการเมืองการปกครองของสังคมพุทธศาสนา การศึกษาในบทนี้นอกจากผู้เขียนได้นำเสนอวาทกรรมของผู้จรรโลงธรรมซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับคนแล้วยังนำเสนอวาทกรรมเกี่ยวกับสถานที่ เช่น แนวคิดเรื่องพื้นที่ในวรรณกรรมไตรภูมิ การจัดแบ่งพื้นที่ทั้งสามโดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสื่อในการอธิบายเพื่อสร้างจินตภาพอย่างชัดเจน ได้แก่ พื้นที่ที่มนุษย์อาศัยอยู่หรือพื้นที่จริง (Real space) พื้นที่ในอุดมคติ (Utopia) และพื้นที่พิเศษ (Heterotopias)

ภาพที่ 2 แสดงแผนภูมิตำแหน่งพื้นที่ในไตรภูมิพระร่วง ตามแนวคิดเรื่องพื้นที่ของ
นักคิดหลังสมัยใหม่

ที่มา: (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 173)

ความน่าสนใจของแนวคิดการแบ่งพื้นที่ในไตรภูมิพระร่วง คือการใช้เส้นแบ่งมาตรฐานทางศีลธรรมเป็นตัวกำหนดพื้นที่จริง พื้นที่ในอุดมคติ และพื้นที่พิเศษ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศีลธรรมเป็นสิ่งจำแนกมนุษย์ เทวดา สัตว์นรก และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ให้อาศัยในพื้นที่ต่างกันตามระดับของศีลธรรม ทั้งนี้ประเด็นซึ่งสอดคล้องกับเรื่องพื้นที่ผู้เขียนได้ขยายความให้เข้าใจรายละเอียดได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในหัวข้อ “นรก-สวรรค์: ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่พิเศษ” นำเสนอความคิดในลักษณะของคู่ตรงข้ามโดยการประกอบสร้างความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่วและชีวิตหลังความตายซึ่งสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อมาในหัวข้อ “ปาหิมพานต์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอุทยานมหัศจรรย์” ผู้เขียนกล่าวถึงรายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในไตรภูมิภูมิกถา เช่น ภูเขา สระ แม่น้ำ พรหมไม้ และสัตว์ชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังปรากฏหัวข้อ “อูตรกฐทวีป: สังคมอุดมคติเชิงนิเวศแบบพุทธ” โดยศึกษาเกี่ยวกับ อีโคโทเปีย (Ecotopia) หรือ สังคมอุดมคติเชิงนิเวศมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “อูตรกฐทวีป” พื้นที่ในอุดมคติซึ่งปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิและคัมภีร์ทางศาสนา แม้อูตรกฐทวีปจะถูกนำเสนอในลักษณะดินแดนแห่ง

ความสมบูรณ์แบบทางศีลธรรม แต่ผู้เขียนได้วิเคราะห์ผ่านองค์ความรู้เชิงนิเวศจึงเห็นว่า อุดรกรูทวิปแสดงถึง “ความคิดสีเขียว” (Green thinking) อย่างน่าสนใจ ความว่า

...อุดรกรูทวิปไม่ได้ถูกสร้างขึ้นจากหลักคิดของพื้นที่ทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในจิตสำนึกเชิงนิเวศหรือที่เรียกว่า “ความคิดสีเขียว” (Green thinking) ได้อย่างน่าสนใจ และมีความล้าหน้าเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าหากนำเอาหลักคิดเชิงนิเวศร่วมสมัยเข้ามาเทียบเคียงแล้วอุดรกรูทวิปอาจมีความคิดบางประการที่ดูล้าหลังขัดแย้งกันอยู่ในตัว เช่น การมุ่งแต่สิ่งที่ดีที่สุดของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนกีดกันธรรมชาติที่ไม่สอดคล้องออกไป อันผิดข้อเท็จจริงของหลักการนิเวศวิทยาสมัยใหม่ ที่เห็นว่าในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ นั้นมีสรรพสิ่งหลากหลายเกี่ยวข้องและเกื้อกูลกันอย่างเป็นลูกโซ่ก็ตาม แต่ก็ถือว่าอุดรกรูทวิปเป็นต้นแบบของสังคมอุดมคติเชิงนิเวศแนวพุทธที่อาจเป็นแรงบันดาลใจให้กับความคิดของคนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 210)

ตอนที่ 3 การเมือง ธรรมชาติ อำนาจและชนชั้น ผู้เขียนจำแนกประเด็นการศึกษาเป็น 3 บท ส่วนแรกศึกษาประเด็นธรรมชาติกับการจรรโลงอำนาจของผู้ปกครอง ผู้เขียนวิเคราะห์โดยอิงกระบวนทัศน์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพิจารณาการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการปกครองจากสมัยสุโขทัยมาถึงสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านแนวคิด “การผลิตซ้ำทางวาทกรรมธรรมชาติกับการจรรโลงอำนาจของผู้ปกครอง” วิเคราะห์จาก การผลิตซ้ำวาทกรรมพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระญาจักรพรรดิราชและพระพุทธเจ้า ผู้เขียนนำเสนอพระมหากษัตริย์กับสัญญาแห่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ซึ่งนอกจากไตรภูมิภพแล้วผู้เขียนวิเคราะห์ผ่านมหาชาติคำหลวงจึงทำให้เห็นการเชื่อมโยงธรรมชาติกับลักษณะของมหาบุรุษผู้ทรงธรรมของพระเวสสันดรซึ่งปรากฏสัญญาของเครื่องหมายแสดงความอุดมสมบูรณ์และความสวยงามรื่นรมย์ ทั้งนี้การวิเคราะห์วาทกรรมมหาบุรุษยังเชื่อมโยงปรากฏการณ์อัศจรรย์กับการปฏิบัติธรรมครั้งสำคัญของมหาบุรุษในลักษณะความผันแปรของธรรมชาติ เช่นใน

ปฐมสมโพธิกถา ความว่า “...ครั้งนั้นมหาปฐพีก็ป่วนปั่นประหนึ่งว่าจักรแห่งช่างหม้อบันลือ ศัพท์นฤนทหาวาดไหวสะเทือนสะท้าน เบื้องบนอากาศกั้นฤดูโฆษณาการ เสี่ยงมหาเมฆ ครึ้นครึ้นปี่มปานจะทำลายภูผาทั้งหลาย มีสัตตภัณฑ์บรรพตเป็นต้นก็วิจลจลาการขานศัพท์ สำเนียงก็ก้องทั่วทั้งท้องจักรวาล...” (สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า, 2505, น. 182 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 235) ความผันแปรของธรรมชาตินี้แสดงการรับรู้ของธรรมชาติซึ่งสัมพันธ์กับมหาบุรุษ

บทต่อมาผู้เขียนศึกษาจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น: ธรรมชาติ ชนชั้น และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีบทวิเคราะห์วรรณคดีไทยที่แสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าว เช่นประเด็นการวิเคราะห์ “การทำธรรมชาติให้เป็นมนุษย์ในสื่อโคคำฉันท” หรือ “วาทกรรมข้างเผือก: ธรรมชาติและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในคำฉันทดุขฎิสังเวยกล่อมช้าง” และ “คำฉันทดุขฎิสังเวยกล่อมช้าง: วรรณกรรมการเมืองเรื่องข้างเผือก” ผู้เขียนกล่าวทิ้งท้ายไว้ในบทนี้ความว่า

“...ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและให้ความสำคัญกับสัตว์ ว่าเป็นเสมือนมิตรที่ดีของมนุษย์ตามกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศ แต่เมื่อระบบคิดดังกล่าวมาจากมุมมองของชนชั้นผู้ปกครอง ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็เปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ชนชั้นกษัตริย์นำธรรมชาติมารับใช้ประโยชน์ทางการเมือง ตามอุดมการณ์เทวราชา...”

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 275)

การแสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชนชั้นผู้ปกครองที่ปรากฏในตัวบทวรรณคดีไทย โดยเฉพาะวรรณคดีพิธีกรรม เช่น คำฉันทดุขฎิสังเวยกล่อมช้างจึงเป็นการซ่อนเร้นการใช้ประโยชน์ของอำนาจผ่านรูปแบบพิธีกรรมของราชสำนัก สำหรับบทสุดท้ายของตอนที่ 3 เป็นการศึกษา ธรรมชาติกับปัจเจกภาวะ: จินตภาพเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกวีมูลนาย ผู้เขียนนำเสนอความเป็นปัจเจกของกวีผ่านอารมณ์สะท้อนใจ

ของกวีอันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดวรรณคดีโดยเน้นความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ในประเด็น “ธรรมชาติกับความสุกและความรื่นรมย์” ซึ่งกวีได้นำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะฉากและบรรยากาศของเรื่อง ผู้เขียนกล่าวว่า “เมื่อตัวละครหรือกวีอยู่ในภาวะอารมณ์ที่เป็นสุข ก็จะพลอยรู้สึกว่ ธรรมชาติมีความสวยงาม รื่นรมย์ตามไปด้วย” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 282) นอกจากนี้ยังได้นำเสนอประเด็น “ธรรมชาติกับความอ้างว้างโศกเศร้า” ในฐานะที่กวีเป็นปัจเจกบุคคลการนำเสนอภาวะอารมณ์โศกเศร้าสะท้อนในของกวีมักแสดงผ่านบทครวญ ดังที่ผู้เขียนกล่าวว่า “บทครวญ” เป็นการแสดงกระแสน้ำใจของตัวละครต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับตน ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เช่น ความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว หวนหาอาลัยต่อคนรักโดยเชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวประหนึ่งว่าธรรมชาติพลอยรับรู้ และมีส่วนร่วมในภาวะอารมณ์ของตัวละครนั้น ๆ ไปด้วย (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 285) ด้วยเหตุนี้ภาวะอารมณ์ของปัจเจกบุคคลจึงมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติทั้งภาวะแห่งความสุขและภาวะแห่งความทุกข์ ทำให้เห็นว่าธรรมชาติมีอิทธิพลต่ออารมณ์ความรู้สึกของกวี กวีจึงถ่ายทอดลักษณะความสัมพันธ์นี้ด้วยการพรรณนาอารมณ์ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติอย่างมีจินตภาพ

ตอนที่ 4 ธรรมชาติ ความจริง และความรู้ ศึกษาการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีประเด็นการวิเคราะห์ดังนี้ “การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงประจักษ์ในไตรภูมิโลกวินิฉยภคา” เป็นการใช้กลวิธีในการอธิบายไตรภูมิโลกวินิฉยภคาโดยพบ 2 วิธี คือ แบบแรกอธิบายในกรอบวาทกรรมภูมิศาสตร์ของไตรภูมิเน้นการให้เหตุผลตามตรรกะทางศีลธรรม แบบที่สองอธิบายโดยเน้นความจริงเชิงประจักษ์ ประเด็นต่อมาวิเคราะห์ “นิราศของสุนทรภู่: ธรรมชาติในประสบการณ์เชิงประจักษ์และนัยทางนิเวศวิทยา” การศึกษาวรรณคดีนิราศเป็นการเชื่อมโยงสถานที่และภูมิทัศน์ทางธรรมชาติกับความรู้สึกคร่ำครวญอาลัยถึงหญิงคนรัก ส่วนของการวิเคราะห์ผู้เขียนจำแนกประเด็นออกเป็นการแสดงภูมิทัศน์ภายในและภูมิทัศน์ภายนอกเชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อมาศึกษาในประเด็น “นิราศหนองคาย: การนำเสนอความจริงในด้านร้ายของป่าดงพงพี” ผู้เขียนกล่าวว่า

การนำเสนอธรรมชาติในนิราศหนองคาย เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์เชิงประจักษ์ ออกมาตามความเป็นจริง เป็นการให้ภาพของป่าในสภาพธรรมชาติดั้งเดิม... จึงเป็นสภาพของป่าในด้านร้ายที่เติมไปด้วยความทึบถันดาร อันตรายและห่างไกลเป็นที่ที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องถ้าไม่จำเป็น ป่าในนิราศเรื่องนี้จึงมีสภาพเหมือน “พื้นที่อื่น” หรือมีลักษณะของ “ความเป็นอื่น” ในความหมายเดียวกับ “นรก”

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 327)

ประเด็นสุดท้ายเป็นการศึกษา “พรรณพฤษชาและสัตวภูษาน: การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาในวรรณกรรมแบบเรียน” จากแบบเรียนเสริมความรู้ด้านธรรมชาติวิทยาของพืชและสัตว์ผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นับเป็นการเริ่มต้นการศึกษาองค์ความรู้ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ผู้เขียนกล่าวในตอนท้ายของบทวิเคราะห์ ความว่า

แม้ว่า พรรณพฤษชาและสัตวภูษาน ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) อาจจะยังไม่มีครบถ้วนสมบูรณ์ ในเรื่องของการนำเสนอองค์ความรู้ด้านธรรมชาติวิทยาของพืชและสัตว์ ที่เน้นความจริงทางวิทยาศาสตร์แต่ก็นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่น่าสนใจ เพราะแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่คนชั้นสูง และในแวดวงของการจัดการศึกษา ซึ่งเปรียบเสมือนการวางพื้นฐานให้เกิดการต่อยอดในเวลาต่อมา

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 336)

การเชื่อมโยงวรรณคดีไทยกับมโนทัศน์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยกระบวนทัศน์เชิงนิเวศนิยมในวรรณคดีไทยของรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ ผู้เขียนหนังสือวรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (ECOCRITICISM IN THAI LITERATURE) เล่มนี้ได้เน้นย้ำถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความคิดอันเก่าแก่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนความคิดต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสังคมและวัฒนธรรม

นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาองค์ความรู้ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาสู่ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศซึ่งสามารถนำมาศึกษาตัวบทวรรณคดีและวรรณกรรมร่วมสมัยเปรียบได้กับการสวมแว่นสีเขียวของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้สีเขียวในวรรณคดีและวรรณกรรมไทย

ความสำเร็จของหนังสือวรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature) เป็นไปดังคำกล่าวของศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ชลธิรา สัตยาวัฒนา ซึ่งกล่าวไว้ในบทนำเสนอน่าประทับใจเป็นบทสรุปของการสร้างหนังสือเล่มนี้ได้ดีที่สุด ดังความว่า

และแล้ว...เขาก็ทำได้สำเร็จอย่างงดงาม

นี้เป็นธรรมชาติและธรรมชาติของ “การเกิดใหม่”

ด้วยจิตวิญญาณที่ผ่านการชำระให้บริสุทธิ์กว่าเดิม

ในท่ามกลาง “สีเขียว” ที่อาจารย์ธัญญาคันพบและแต่งแต้มไว้

หากอ่านให้ดี ให้ลึก ให้กว้าง โยงใยจนสุดขอบฟ้าเหนือเส้นสีน้ำทะเล อันกว้างสุดสายตา คือ โค้งรุ้งที่ทอประกายใสสด...สีม่วง คราม น้ำเงิน เขียว เหลือง แสด แดง อยู่ตรงหน้า

ไม่เว้นแม้แต่สีขาวของฟองคลื่น และสีดำแห่งจิตใจมนุษย์...

(ชลธิรา สัตยาวัฒนา อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 9)

เอกสารอ้างอิง

ธัญญา สังขพันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย* (Ecocriticism in Thai literature). ปทุมธานี: นาค.